

MÓRO CZ GÁBOR

Összekuszált V-vonalak?

Szemponatok *A Nyugat elődei* eszmetörténeti kontextusának értelmezéséhez

1

Németh László tanulmány igényű esszéje, *A Nyugat elődei* 1932-ben, a Tanú című folyóirat első évfolyamában jelent meg. A lapnak – spanyol mestere, Ortega y Gasset *El Espectador*jához hasonlóan – a fiatal, de már nem pályakezdő író egy személyben volt szerzője és szerkesztője. A Tanú egykorú jelentőségére utal, hogy a kortársak közül sokan a Nyugat konkurenseként tartották számon. Ez az értékelés természetesen erősen vitatható, hiszen egy újonnan alapított, stabil anyagi háttérrel nem rendelkező, egy-személyes, negyedévenként (később kéthavonta) megjelenő lap aligha mérhető össze egy több mint két évtized óta folyamatosan működő, megfelelő finansziális alapokon nyugvó, többek által szerkesztett és népes szerzőgárdát foglalkoztató, ráadásul kéthetenként (évente huszonnégyszer) megjelenő folyóirattal.

Németh László a Tanú alapítása előtt maga is a Nyugat köréhez tartozott. Éveken át közeli, szinte baráti kapcsolatban állt a folyóirat szerkesztőjével, Babits Mihállyal. Ám világnézete számos – és nem jelentéktelen – ponton eltért Babitsétól, illetve hosszabb távon nyomasztóan hatott rá az idősebb író társ mind jobban növekvő irodalmi és közéleti tekintélye, amely kézzelfogható hatalommal is párosult. (Mint ismert, Babits ebben az időszakban már nemcsak a Nyugat szerkesztőjeként, hanem a Baumgarten-alap kurátoraként is tevékenykedett.) Így törvényszerű volt kiválása Babits köréből, ami egyúttal radikális szellemi függetlensége megalapozását is jelentette. Ugyanakkor – a szó szűkebb értelmében vett – vezérszerepre nem tartott igényt; inkább a „nagy magányosok” létmódja és tevékenységi köre állt hozzá közel. Így érthető, hogy végül egyszemélyes folyóiratot alapított (bár szóba került, hogy csatlakoznak hozzá mások is, például Kodolányi János, Szabó Lőrinc vagy Illyés Gyula, ez a terv azonban gyorsan meghiúsult).

A Nyugat elődei Németh László pályafordulatának, a Nyugattól való elszakadásának szimbólumaként értelmezhető. Szerzője, jóllehet közvetlenül nem Babits folyóiratáról adott kritikai értékelést, paradox módon mégis erőteljes bírálatot fogalmazott meg a Nyugattal

szemben. Amikor ugyanis felértékelte a kései Aranytól Adyig tartó korszaknak a hivatalos „fősodorhoz” nem tartozó, ám általa kiemelkedőnek tartott íróit – Vajda Jánost, Tolnai Lajost, Asbóth Jánost, Péterfy Jenőt, Justh Zsigmondot és Ambrus Zoltánt, illetve az új abszolútizmus időszakában tevékenykedő Zilahy Károlyt –, egyben a „nyugatosok” kitüntetett irodalomtörténeti jelentőségét is viszonylagossá tette. (Ez az összefüggés nem feltétlenül világos a mai befogadó számára, ha csak egyszer olvassa el a szöveget, illetve ha nem ismeri az esszé keletkezésének körülményeit.)

E felértékelés ugyanakkor nem jelenti azt, hogy Németh az ismeretlenségből vagy az elfeledettségből emelte volna ki az imént felsorolt szerzők mindegyikét. Vajda János erre biztosan nem szorult rá, hiszen ő ebben a korszakban már kifejezetten magas presztízsű költőnek számított. Igaz, Ady fellépése után – nem túl szerencsés módon – szinte mindig az *Új versek* alkotójához mérték, és nem önmagában értékelték életművét – de e tekintetben Németh László sem igazi kivétel, hiszen ő is Ady előkészítőjének látta Vajdát. (Még ha igyekezett is úgy fogalmazni, hogy a két alkotó összehasonlítása a „költőelőd” számára feltétlenül kedvező legyen: „Ő és nem Ady az alfa. Ady sokkal inkább az omega.”¹)

Ami Péterfyt illeti: róla számtalan tanulmány született 1900 után, évtizedeken keresztül. Kultusza folyamatosan újraéledt – befolyásos értelmiségi körökben is – 1945-ig. E téren tehát Németh a legkevésbé sem nevezhető „újrafelfedezőnek”. A Péterfy-interpretáció újdonsága talán egyedül abban áll, hogy Németh a megszokottnál jóval pozitívabban értékelt a tragikus sorsú esszéista–műbíráló Budapesti Szemle előtti, első kritikusi periódusát. (A „talán” megszorítás azért indokolt, mert e korai korszakra már Rédey Tivadar is nagy hangsúlyt helyezett 1909-es Péterfy-kismonográfiájában.²) – A nem sokkal az esszé megírása előtt elhunyt Ambrus sem tekinthető elfeledettnek az 1930-as évek elején – igaz, hírnevét inkább újságírói, illetve színházigazgatói tevékenységének köszönhetette; mint prózaíróként általában nem méltányolták a rangjának megfelelően. Németh viszont a róla készített portréban pozitívan nyilatkozott szépirói teljesítményéről is.

1 NÉMETH László: *A Nyugat elődei* = N. L., *Az én katedrám*, Magvető–Szépirodalmi, Bp., 1983, 664.

2 RÉDEY Tivadar: *Péterfy Jenő*, 1909, Bp., 45.

Az elvtelen kompromisszumoktól tartózkodó, illúziótlan társadalomkritikus, Tolnai Lajos sohasem örvendett széleskörű elismertségnek; írói kvalitásait sokan kétségbe vonták, regényeit pedig csak nagyon kevesen olvasták. De a két világháború közötti időszak humán értelmiségére rendkívüli hatást gyakorló irodalmi „triumvirátus” tagjai, Ady Endre, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső mindig elődjükként tekintettek rá, és munkássága iránti megbecsülésüket írásaikban is kifejezték.³ Így Németh László kezdeményezése nem volt teljesen egyedülálló a korban.

Asbóth János esete jóval komplikáltabb: ebben a korszakban talán senki sem írt róla tanulmányt – Németh Lászlón kívül. (Halász Gábor *Magyar viktoriánusok* és *Magyar századvég* című nagyesszéi, amelyekben kitűnő elemzések olvashatóak Asbóthról,⁴ néhány évvel későbbiek.) Ám Asbóth neve – a közhiedelemmel ellentétben – nem volt teljesen ismeretlen az akkori időkben sem: érdemes utalni arra, hogy a húszas évek elején Szekfű Gyula és Szabó Dezső is pozitív értelemben hivatkoztak *A fiatal irodalomból szerzőjére*⁵ (a Szekfűre és Szabóra is mestereként tekintő Németh valószínűleg tőlük hallott először Asbóthról). – Sajátságos, hogy Németh éppen a prózaíró Asbóth fő művét, az *Álmok álmodóját* nem említette írásában (ami valószínűleg annak tudható be, hogy csak Asbóth esszéit ismerte). Márpedig az *Álmok...* nélkül egy irodalmi, eszmetörténeti elemzésben aligha lehet adekvát képet adni Asbóth munkásságáról. Németh szerepét tehát sem lebecsülni, sem túlértékelni nem kell az Asbóth-recepció vizsgálatokor. Egyrészt megalkotott egy kissé intuitív, ám több vonatkozásban találó portrévázlatot az esszéíróról (amire korábban nem volt példa), másrészt azonban – nem függetlenül az *Álmok álmodója* jelentőségének tudatosításától – komolyabb elméleti eredményeket nem ő, hanem Halász Gábor, majd később Rónay György ért el e tárgykörben (még a náluk jóval magasabb szintű irodalomtudományos felkészültséggel rendelkező Németh G. Béla előtt).

Asbóth mellett Justh Zsigmond egyik „újrafelfedezője” is Németh László volt. Bár korábban már többen is kísérletet tettek arra, hogy összegző igényvel írjanak Justh munkásságáról (köztük a filológiai érdeklődésű Szinnyei Ferenc 1918-ban⁶), az 1920-as években és az 1930-as évtized elején valóban „apálya” volt a Justh-recepciónak. A szentetornyai író igazi „reneszánsza” ugyanakkor nem 1932-ben, Németh László törekvései nyomán, csak a harmincas–negyvenes évek fordulóján bontakozott ki – összefüggésben Halász Gábor eszmetörténeti ihletésű tanulmányainak megjelenésével,⁷ valamint azzal a szenzációval, amit Justh korábban nem publikált párizsi, illetve hazai naplójának kiadása jelentett az akkori értelmiségi közvélemény számára.

Zilahy Károly esete megint más: őt kétségkívül Németh emelte ki az elfeledettség homályából. Szajbély Mihály értékelése szerint: „Portréjának alapvonalait Németh László vetette papírra *A Nyugat elődei* című tanulmányában. [...] Esszéisztikus gondolatmenetét irodalomtörténeti tanulmányok erősítették meg, Sós Margit 1833-as [valójában 1933-as – M. G.] disszertációjától kezdve Bikácsi László és Előd Géza könyvén át egészen Kozocsa Sándor értekezéséig.”⁸ Igaz, ez a „felfedezés” leginkább csak a felsorolt szerzőkből váltott ki átlagon felüli érdeklődést – éppen az esszé megjelenését követő években. S bár Zilahy válogatott műveit 1961-ben újra kiadták, az irodalmi Deák-párt – és kifejezetten Gyulai Pál – ellenfeleként ismert, fiatalon elhunyt kritikust az utóbbi fél évszázad irodalomtörténet-írása már nem méltatta különleges figyelemre. (Talán nincs is Némethen kívül igazán jelentős szellem, aki Zilahyt ilyen sokra értékelte volna. Babits például – az 1939-ben íródott *Pajzzsal és dárdával* című Németh László-ellenes pamflet tanúsága szerint – kifejezetten negatív véleményt alakított ki róla: „... közepes író és zavaros szellem, de kétségtelenül duzzogó és tüdővszes. [...] [Esszéit] gyermekkoromban sokat forgattam, más híján és illó unalommal. [...] Ki gondolta

3 Lásd: GERGELY Gergely: *Tolnai Lajos pályája*, Akadémiai, Bp., 1964, 414–416.

4 HALÁSZ Gábor: *Magyar viktoriánusok* = H. G. *Válogatott írásai*, Magvető, Bp., 1977, 304–346. (az Asbóthról szóló rész: 333–334.). – Uő: *Magyar századvég* = H. G. *Válogatott írásai*, i. m. 347–389. (az Asbóthról szóló szövegrészek: 358–361., 372–373.)

5 SZEKFI Gyula: *Három nemzedék*, Maecenas, Bp., 2007, 262., illetve SZABÓ Dezső: *Tékozlás (Asbóth János: Jellemrajzok és tanulmányok korunk történetéhez)*, A Nép, 1921. augusztus 18., 2.

6 SZINNYEI Ferenc: *Justh Zsigmond*, Budapesti Szemle, 1918/495., 372–407.

7 HALÁSZ Gábor: *Magyar századvég* = H. G. *Válogatott írásai*, i. m. (a Justhról szóló fejezet: 378–386.); H. G.: *Magyar álmodók* = H. G.: *Tiltakozó nemzedék*, Magvető, Bp., 1981, 489–496. (a Justhról szóló szövegrész: 492–496.); H. G.: *Justh Párizsban* = H. G.: *Tiltakozó nemzedék*, i. m. 333–346.

8 SZAJBÉLY Mihály: *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*, Universitas, Bp., 2005, 325.

volna, hogy ez a magyartalan és fellengős író valaha a mélymagyarság példájaként fog fölászni.”⁹ – Sötér István néhány évtizeddel később már jóval árnyaltabban fogalmazott, mint a nyugatos költő: „némileg túlbecsült” szerzőként jellemezte Zilahyt.¹⁰

Részösszegzésként tehát elmondható: *A Nyugat elődei* szerzője a Vajda-, Tolnai-, Péterfy- és Ambrus-recepció figyelemreméltó, de nem meghatározó egyénisége. Ugyanő az Asbóth- és Justh-befogadástörténetnek már kifejezetten fontos, ha nem is középponti szereplője, míg a XX. századi Zilahy-recepció elindítása egyértelműen az ő nevéhez köthető.

2

Hogy az „elődök” felértékelése a „utódok” presztízsének csökkentésére is irányul, már az esszé megjelenésének pillanatában nyilvánvaló volt az aktuális nyugatos vezér, Babits Mihály számára. A költő-szerkesztő nem sokkal ezután rendhagyó – mert nem könyvet, hanem folyóiratot ismertető – recenziót tett közzé a Nyugatban, amelyben éles hangon bírálta a Tanú Németh Lászlójának autonóm szellemi törekvéseit. E cikkében egyetlen Németh-esszére hivatkozott konkrétan – aligha véletlen, hogy éppen *A Nyugat elődeire* esett a választása: „A fejlődésbe különböző szimmetriákat belerajzolni, elődöket és utódokat óriássá vagy törpévé varázsolni, valóban csak perspektíva dolga, s a varázsló maga se mindig sejtí, hogy beállítását valami célzat, indulat vagy csak játékvágy sugallta-e? Ijesztő példája e távlati torzításnak Németh László cikke a Nyugat elődeiről.”¹¹

Babits bírálatában mindenekelőtt Németh László relativizáló szemléletét kifogásolta. A „kánon” ma közkeletűnek számító fogalmát természetesen még nem alkalmazta – de Némethtel szemben megfogalmazott vádjának lényege az volt, hogy az esszéista – felelőtlenül, önkényes szempontok alapján – a jól bevált irodalmi „kánon” felforgatására törekszik. Majd írása végén – fiatal íróársáéhoz hasonló metaforikus nyelvet használva – a „fennálló” képviselőjében határozottan megvédte az újabb kori magyar irodalomtörténet már kialakult, természetesnek vélt érték-

rendjét, amely szerinte nem lehet más, csak hierarchikus. Igaz, ezt a figyelmeztetést közvetlenül már nem *A Nyugat elődei* szerzőjének, hanem *általában* a kortárs műbírálóknak címezte: „A szellem röpte, mint a darvaké, mindig V formájú. A kritikusnak kell vigyázni, hogy a V össze ne kuszálódjon; az előrealók elöl maradjanak (hatásban és presztízsből), s az ék meg ne törjön, mert különben a dicső röpülés szelek játéka lesz.”¹²

De valóban a kánon átértékelésére, megváltoztatására irányult Németh kísérlete? E kérdésre határozott igennel kell válaszolni. Az esszéíró, amikor feltárta a nyugatos törekvések genealógiáját, egyszersmind megkérdőjelezte a Nyugat mozgalmának újdonságértékét. Kimutatta, hogy a folyóirat és az általa megjelenített szellemiség nem a semmiből érkezett; nem értelmezhető önmagában, csak előzményeivel együtt. Mi több: annak a lehetőségét sem zárta ki, hogy ezek az előzmények értékesebbek, mint az, amit előkészítenek.

Németh László megfogalmazása kétségtelenül érdesre sikeredett; ezeket a mondatokat Babits joggal érezhette provokációnak: „Mi fiatalabbak [érdemes figyelni a többes szám első személy használatára, ami határozottan kiáltványszerűvé teszi a szöveget – M. G.] elkápráztatva ettől a *modern lápvilágtól* éveken át azt hittük, hogy ez a magyar irodalom. Színes újdonsága elfogott előlünk minden hagyományt, s a kör írói, ha vissza is vetítették magukat egy-egy elődjükbe, nem nagyon iparkodtak minket kiábrándítani. Ifjúságunk java telt el azzal, hogy felismerjük: mi itt az *állóvíz* és hol a *folyó*. A Nyugat korát a Vajda és Ambrus közé eső írói lánc nélkül nem lehet megérteni. A modern irodalom színeit ezek az úttörő írók keverték ki, s a színek nagy kiöntésében is ők maradtak a törzsszínek; ők vezetnek vissza az új irodalomból a régibe. A Nyugat úgy viszonylik elődeihez, mint a cinquecento a quattrocento-hoz, nem *forradalom*, hanem a *forradalom gyümölcse*.”¹³ [Kiemelések: tőlem – M. G.]

Németh László gondolatmenetének ezen a pontján lényegében egy egész írónemzedék teljesítményének eredetiséget, művészi újdonságát kérdőjelezte meg. S így okkal feltételezhető, hogy az ehhez a nemzedékhez tartozó – és már életében „forradalmi költő-

9 BABITS Mihály: *Pajzzsal és dárdával* = B. M.: *Esszék, tanulmányok II.*, Szépirodalmi, Bp., 1978, 614.

10 SÖTÉR István: *A népies-nemzeti irányzat korszakában = Írányok. Romantika, népiesség, pozitivizmus I.* (szerk. FENYŐ István, NÉMETH G. Béla, SÖTÉR István), Szépirodalmi, Bp., 1981, 552.

11 BABITS Mihály: *Könyvről könyvre – Tanú; Kritikus és iudicium; Irodalom és ostor* = B. M.: *Esszék, tanulmányok II.*, i. m. 30.

12 BABITS Mihály: *Könyvről könyvre – Tanú; Kritikus és iudicium; Irodalom és ostor*, i. m. 32.

13 NÉMETH László: *A Nyugat elődei*, i. m. 689.

ként” számon tartott – Ady művének korszakos jelentőségét is kétségbe vonta (holott más írásaiban jóformán kritikátlanul eszményítette a *Góg és Magóg fia vagyok én...* alkotóját). De nem ez az egyetlen zavarba ejtő mozzanata az idézett szövegrésznek. Már önmagában a „forradalom” szó használata is nehezen indokolható az adott kontextusban: az „alternatív” (vagy annak vélt) századvégi irodalom tárgyalásakor. Elegendő csak a konzervatív eszmeiségű Asbóthra gondolni, aki élénken tiltakozott volna, ha személyét bármilyen – akár esztétikai – forradalmi törekvéssel összefüggésbe hozzák; vagy arra a Péterfyre, aki – Kemény Zsigmond nyomán – mindenfajta radikalizmusra gyanakvással tekintett (a közéletben és a művészetben is), s aki már viszonylag fiatalon az akadémikus irodalomszemléletet képviselő Gyulai Pál köréhez kapcsolódott, a Budapesti Szemle rendszeres szerzője, recenzense volt (s aki kritikusan viszonyult Bródy Sándor vagy Justh – a korban újdonságnak számító – naturalista törekvéseihez is). De jó ellenpélda lehetne akár Justh is, aki – bár íróként erőteljesen a századvégi, Zola, Bourget, Huysmans és a két Goncourt nevével fémjelzett, a hazai közegben provokatívnak ható francia (próza)irodalom hatása alatt állt – *Káprázatok* című novelláskötetét (naiv módon?) mégis az új irányzatokkal harcban álló Gyulai Pálnak ajánlotta.

Természetesen az is elképzelhető, hogy a „forradalom”, „forradalmár” fogalmait itt a megszokottól eltérő értelemben kell vennünk. Nem feltétlenül az a forradalmár, aki lázasan újítani akar (illetve aki tevékenysége során törvényszerűen rombol is), hanem az, akinek a minőségérzéke jobban működik, mint másoké; aki kortársai átlagánál jóval szélesebb látókörű, s így – velük szemben – időről időre képes kitörni a szellemi provincializmus megszokott keretei közül. Ha a forradalmári szerepet ilyen tágon értelmezzük, akkor kétségtelenül igaz: Zilahy, Vajda, még inkább: Asbóth, Péterfy, Justh és Ambrus valahol „forradalmárok” voltak. (Sajnálatos, hogy a „forradalom”, „forradalmár” szavakat azután a XX. század különböző politikai kurzusai végeletesen lejáratták.)

Mint korábban már utaltam rá, kérdés az is, hogy Vajda, Péterfy, Ambrus és a többiek egyszerűen csak Ady, Babits, Kosztolányi (stb.) előkészítői voltak, vagy olyan értékeket (is) képviseltek, amelyeket „utódaik” nem vittek tovább? Az idézett szövegrészletben szereplő *forradalom–forradalom gyümölcse* dichotómia a két irodalmi vonulat között fennálló folytonosságra

utal. A *folyó* és az *állóvíz* metaforapár viszont már egyértelműen a két oldal elválasztottságát, sőt: szembenállását fejezi ki. (A folyó ráadásul vitathatatlanul pozitívabb értéktartalmú szó, mint az állóvíz.) A két pólus között tehát meg-nem-felelés, illetve értékkülönbség is van, és úgy tűnik, Németh László inkább a Nyugat elődeivel (a „folyóval”) rokonszenvezik, mint a voltaképpeni nyugatosokkal (az „állóvízzel”). Mi több: használ más, ellentétes viszonyt megjelenítő metaforákat is a két „csoport” jellemzésére. Az egyik a *Kraszna*: „keskeny, de tiszta ér”; a másik az *Ecsedi láp*: „színesebb, terjedelmesebb [...], de keresni kell benne a tiszta vizet.¹⁴ Az utóbbi metafora – és a fent kiemelt *modern lápvilág* kifejezés – már egészen nyíltan kifejezi Németh ellenszenvként is értelmezhető távolságtartását a „nyugatosokkal” – vagy inkább csak a Babits által meghatározott „nyugatos” irányzattal – szemben.

Ezzel szorosán összefügg, hogy „a Nyugat elődeinek” nevezett irodalmi alakok viszont Németh stilizált önképének, egyúttal etikai hitvallásának (előzetes) igazolóivá válnak. Az író magányos, autonómiára törekvő, magas erkölcsi szintet képviselő individuumokként mutatja be őket. Külön kiemeli, hogy hősei kezében nemhogy érdemi hatalom nincs, de többnyire szemben is állnak kisszerű korukkal (arra nem reflektál, hogy az utóbbi állítás a fáradhatatlan közösség-szervező, és mind a francia, mind a hazai világhoz meglehetősen jól alkalmazkodó Justh esetében nem állja meg a helyét). Nem mindennapi adottságaikat általában nem tudják megfelelően kibontakoztatni, sorsuk tragikusan alakul, de ennek elsődlegesen nem ők az okai, hanem az őket körülvevő társadalmi, szellemi közeg, esetleg valamilyen „biológiai végzet”: súlyos betegség, korai halál.

Velük szemben – a Németh által csak közvetve jellemzett – nyugatosok már nem magányosak; egy jól funkcionáló, kiváló érdekvédelmi képességgel rendelkező közösség tagjai. Közülük nem kevesen személy szerint is komoly befolyással rendelkeznek a kulturális életben. Tehetségüket jobban ki tudják aknázni, de nem vagy nem feltétlenül azért, mert kiválóbbak az „elődöknél”, hanem mert a körülményeik szerencsésebben alakulnak. – E ponton nem árt elgondolkodni azon: valóban szerencsésebbek voltak ezek a körülmények? Az „elődök” a dualizmus viszonylag stabil, harmonikus évtizedeiben te-

14 NÉMETH László: *A Nyugat elődei*, i. m. 689.

vékenykedtek (részben – a már jóval korábban is alkotó – Vajda Jánost és természetesen az 1864-ben elhunyt Zilahy Károlyt leszámítva), a nyugatosok ellenben a kultúra hagyományos értékeit kíméletlenül felforgató I. világháború korszakában, majd az azt követő bizonytalan, kaotikus időszakban. – S nemcsak az „elődök” jelentős hányada halt meg fiatal korában, hanem a nyugatosok egy része is. Már az 1932 előtti időszakban távozott az élők sorából e csoport számos meghatározó személyisége, például Kaffka Margit, Ady, Király György vagy Tóth Árpád.

Mindezek a kritikai megjegyzések jórészt kevésbé fontos problémákat érintenek, amelyeknek a felemlgetése talán akadémikuskodásnak tűnhet egy vállaltan szubjektív indíttatású esszé értelmezésekor. Csak-hogy Németh László írásának nemcsak egyes állításai vetnek fel aggályokat, hanem már az alapkonceptiója is problematikusnak nevezhető. Joggal merül fel a kérdés: milyen közös jegyek alapján lehet Vajdát, Tolnait, Zilahyt, Asbóthot, Péterfyt, Justhot, Ambrus Zoltánt szorosán együtt tárgyalni, egy kategóriába sorolni, és azután ezt a virtuális közösséget összehasonlítani egy „valóban létező” csoporttal? Generációs alapon biztosan nem lehet, hiszen a felsorolt szerzők – szemben a Németh László által név szerint említett „nyugatosokkal”: Adyval, Móriczcal, Babitscsal, Kosztolányival, illetve a folyóirathoz csak rövid ideig és meglehetősen lazán kapcsolódó Szabó Dezsővel – nem tartoznak egy nemzedékhez. Vajda például mintegy három és fél évtizeddel idősebb, mint Ambrus vagy Justh; költőként még az 1840-es években indult, míg a másik két író pályakezdése az 1880-as évekre esett.

E koncepcionális átgondolatlanság mellett a Németh Lászlót más írásaiban is megkísértő „pántragikus” irodalom- és kultúraértelmezés tekinthető az esszé legfőbb tehertételének. Már *A Nyugat elődei* expozíciójában szerepel az ebből a szemléletből egyenesen következő túláltalánosító tétel: „Mintha csak az lenne az írók gondja [a XIX. század második felében – M. G.], hogy az ország a változások természetét fel ne ismerje. / Az a néhány író, aki korával szembe mert nézni, ez alatt az ötven év alatt visszhangtalan maradt. Megőrültek, elhullottak, öngyilkosok lettek, elkallódtak. Annak, aki e kor legjobb vagy legalábbis legerkölcösebb íróival foglalkozik, az a benyomása, hogy egy meszesgödörből húz ki, kiálló kezek nyomán, behányt halottakat.”¹⁵ Holott aligha igazol-

ható magától értetődő természetességgel, hogy az olyan, sikeres életpályát befutott írók, mint Jókai vagy Mikszáth, nem érzékelték koruk feszítő ellentmondásait. Ahogyan az sem, hogy a Nyugat minden „elődje” csonka, kisiklott életű ember lett volna. Például a donquijote-i alkatú – vagy annak vélt – Asbóth sorsa voltaképpen nem nevezhető tragikusnak. Ugyan íróként, esszéistaként nem kapta meg az őt megillető figyelmet, idősebb korában pedig szellemi értelemben elszigetelődött, de politikai pályafutása nem mondható sikertelennek, és néprajztudósként a saját korában kifejezetten elismert volt. Ambrusról pedig maga Németh László állapítja meg, hogy kivétel az általa felállított szabály alól: „Ambrus az egyetlen, aki e rögeszmések, örültek, öngyilkosok, ifjan elhullottak viharvert csapatából megmenekül, mint ahogy sziklabörtönök levegő híján fuldokló rabjaiból egy éri el a halottak hegyén az életet jelentő rácst.”¹⁶

3

A Nyugat elődei ellentmondásait Németh egyik legkiválóbb kutatója, Grezsa Ferenc is szóvá teszi *Németh László Tanú korszaka* című könyvében. Szerinte „megfigyeléseiben kitűnő, de a summázásban némi-képp túlzó irodalomtörténeti értékítélet”¹⁷ jelenik meg az esszében. (Érdeemes odafigyelni erre a mondatra, mert viszonylag ritkán találhatunk hasonló, távolságtartást is kifejező megállapításokat a Németh iránt pozitívan elfogult Grezsa monográfiájában.) Ugyanakkor az irodalomtörténész – a kortárs Babitscsal szemben – képes szélesebb kontextusba helyezni a szöveget: úgy véli, e konkrét értékítéletnél „lényegesebb törekvés is megfigyelhető [Németh] gondolatmenetében. A történelmi metaforákkal egyúttal aktuális esztétikai programot is körvonalaz: az új irodalom ne a »quinquecento«, hanem a »quattrocento« művészetére hasonlítson; legyen merészen jövőbe tekintő, új igazságokat és kifejezőmódokat fölfedező organizmus; a teljesítmények mellett becsülje a szellem kolumbuszi mozdulatait is, a gondolkodás új »égtájainak« a megpillantását. Ne csupán egy korábbi forradalom »gyümölcse« legyen, hanem maga a »forradalom«.”¹⁸

Grezsa – nyilvánvaló fenntartásai ellenére – igen előkelő helyet tulajdonít az esszének Németh László

15 NÉMETH László: *A Nyugat elődei*, i. m. 663.

16 NÉMETH László: *A Nyugat elődei*, i. m. 687.

17 GREZSA Ferenc: *Németh László Tanú korszaka*, Szépirodalmi, Bp., 1990, 66.

18 I. m. 66.

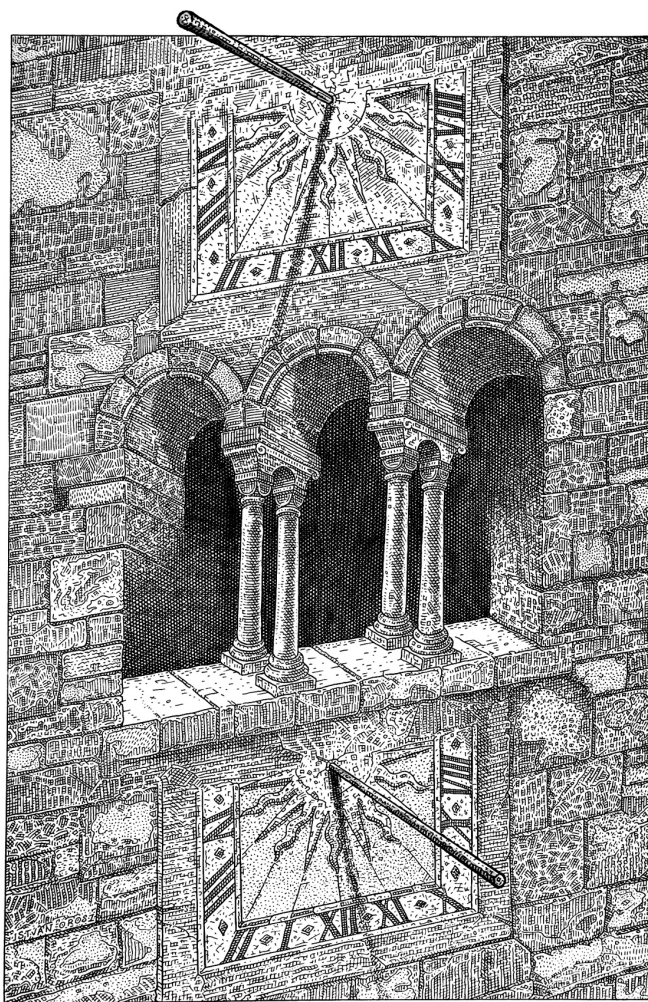
pályáján: az új „Sturm und Drang” zászlóbontásának tartja *A Nyugat elődeit*.¹⁹ Valóban a normakövetést megtagadó radikalizmus megnyilvánulása ez az írás. Lázadás az irodalomcentrikus magyar kulturális élet egykorú *status quo*-ja és az azt személyében megtestesítő Babits Mihály ellen. (Babitsot – szándékosan használom ezt a közhelyet – a Nyugat második nemzedéke szinte egyöntetűen „szellemi atyjaként” tisztelte. Így Németh László eszmei fordulata ismét igazolta az ősi igazságot, amely szerint a „nagyapák” azért rokonszenvesek, mert kijátszhatók a megtagadott „apákkal” szemben.)

Félrevezető lenne *kizárólag* a konkrét irodalomértelmezés síkján vizsgálni Németh László lázadó gesztusát. (És e tekintetben célszerűnek tűnik pontosítani, illetve kiegészíteni Grezsa Ferenc következtéseit is.) Szélesebb perspektívából szemlélve már nem az a döntő kérdés, hogy a Nyugat elődei és a nyugatosok szembeállítása milyen összetételű

„irodalmi ellenkánont”, illetve milyen új irodalomesztétikai programot alapoz meg közvetlenül vagy közvetett módon. Valójában két világkép áll itt egymással szemben: a Babits névvel fémjelzett, kissé statikus, merev – az időbeli változásnak ellenálló „örök értékekre” figyelő – univerzalista „újklasszizmus”, illetve egy olyan eszmeiség, amelyet egyfelől a változások, az újítás, az eredetiség igénye, másfelől a történeti érzékenység jellemez, és amelyet kritikusi korhoz kötött „világnézeti filozófiaként” vagy – nyilván nem pozitív értelemben – romantikus gyökerű új partikularizmusként emlegetnek. (Az utóbbi minősítésekkel a jelen írás szerzője nem ért maradóktalanul egyet.)

A két gondolkodásmód közötti markáns különbség néhány évvel később, az 1939-es *Kisebbségben–Pajzzsal és dárdával* vitában mutatkozik meg teljes egyértelműséggel. Am azt, hogy ez az újabb Németh László–Babits polémia hogyan függ össze a megelőzővel – az 1932–33-assal –, egy nagyobb igényű értekezés hivatott megvilágítani.

19 I. m. 65.

Az én napom, a te napod (2001, rézkarc)